

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sabun ve Zeytinyağı Üretimi: 16-18. Yüzyıl Ekonomik Dinamikleri

Murat POLAT¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sabun ve Zeytinyağı Üretimi: 16-18. Yüzyıl Ekonomik Dinamikleri

Öz

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, sabun üretimi önemli bir endüstriyel faaliyetti ve özellikle İzmir gibi ticaret merkezleri bu alanda öncü olmuştur. Çalışmada; Osmanlı Devleti'ndeki zeytin çiftçisi ve sabun üreticilerinin karşılaştıkları sorunlar ve İstanbul'un sabun ve zeytinyağı ihtiyacının giderilmesi için alınan önlemler ve sabunun başka bir hammaddesi olan hayvan içyağının sabun üreticileri tarafından kullanılması için alınan önlemler incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde sabun yapımı ve sabuncu esnafının sorunları ile ilgili yapılan çalışmalar genellikle 18-19. Yüzyıla ve bir şehre ya da bölgeye odaklanılarak yapılmıştır. Bu çalışmada ise Osmanlı'da sabun imal edenlerin sorunlarını, sabun hammaddelerinin ekonomik kullanımı için devletin almış olduğu önlemler 16-18. Yüzyıllar bağlamında ortaya konularak bu alandaki eksiklikleri gidermeyi hedeflemiştir. Çalışmada Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Sabun üretimi, Zeytinyağı ticareti, Ekonomik dinamikler, İzmir ve çevresi.

Makale Türü: Araştırma makalesi

Soap and Olive Oil Production in The Ottoman Empire: Economic of The 16th-18 th Centuries

Abstract

Soap production was a significant industrial activity during the Ottoman Empire, with trade hubs such as İzmir playing a leading role in this sector. This study examines the challenges faced by olive farmers and soap producers in the Ottoman Empire, along with the measures taken to meet Istanbul's demand for soap and olive oil. Additionally, the use of animal fat as an alternative raw material in soap production and the associated governmental regulations are explored. While previous research on soap production and the issues faced by soap guilds in the Ottoman Empire typically focuses on specific regions or the 18th and 19th centuries, this study addresses these challenges within the broader context of the 16th to 18th centuries. It aims to fill gaps in the literature by analyzing the state's interventions to ensure the economic use of soap-making materials. The research draws extensively on documents from the Ottoman Archives.

Keywords: Ottoman Empire, Soap Production, Olive Oil Trade, Economic Dynamics, İzmir and its Surroundings.

Paper Type: Research paper

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, osmaniyeimuratsolat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8089-5876>

1. Giriş

İleri toplumların hayatlarında ihtiyaç duydukları maddelerin başında sabun gelir. Sabunun tüketim miktarı toplumların gelişmişlik düzeylerini yansıtan göstergelerden biridir (T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1996: 1). İnsanlığın varoluşuyla birlikte temizlik ihtiyacı da başlamıştır. Sabun kullanımının ölüm oranlarını düşürdüğüne dair bir bağlantı olduğu bilinmektedir. Sabun üretimi, Babil'deki kil tabletlerde 3000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır (Myers, 1992: 149). Mısırlılar, düzenli olarak banyo yapmışlar ve Eber papirüsü aracılığıyla sabun üretmişlerdir. Roma'da, hayvan iç yağı ve kül karışımının kumaşlardaki kirliliği temizlediği gözlemlenmiştir (Myers, 1992: 149). Sabunun ilk imal ve kullanımı Akdeniz çevresindeki ülkelerde başladığı düşünülmektedir (T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1996: 1). Mezopotamya'da, yağ ve küller karıştırılarak sabun üretilmiştir (Sakkaravarthi, 2022: 1).

Tüm büyük dinlerde, temizlik Tanrı'ya yakınlığı simgeler ve kutsal yerlerin temizliğine büyük önem verildi. Doğadaki hayvanlar ve bitkiler, kendilerini temizlemek için çeşitli yöntemler kullanırlar. İnsanlar, sabun bulunana kadar temizlik için alternatif malzemeler kullanmışlardır. Neolitik dönemde insanlar, çakmak taşının kazıyıcı özelliğini kullanarak temizlik ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır (Akash, Arivarasu, ve Somasundaram, 2024 :3). Sümerlerde sabun yapımıyla ilgili belgeler bulunmuştur (Şahin, 2019: 374). Hristiyanlık öncesi dönemde, insanlar temizlik ihtiyaçlarını zeytinyağı (Çiftyürek, 2021: iii; Mann 2012:246) ve çeşitli bitkilerin özelliklerinden yararlanarak gidermişlerdir (Akash vd., 2024: 3). Sabunun ana maddesi bitkisel ya da hayvansal yağların alkalilelerle reaksiyonu sonucu ortaya çıkar (T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1996: 1; Türkiye Tüketicileri Koruma ve Eğitim Vakfı, 2008: 166). Yağların çeşitli kimyasallarla reaksiyona girmesi sonucu sabunlaşma oluşur ve bu şekilde kirli yüzeyler temizlenir (Akash vd., 2024: 315). Roma'da hamam kültürü yaygın olduğundan dolayı hamamlar temizlik ve rahavetin olduğu yerler olarak kabul edilmiş ve sabun parfümlü yağ olarak görülmüştür (Yegül, 2010: 24).

Anadolu'da hüküm sürmüş beylikler incelendiğinde sabun kullanımı ve temizlik kültürünün önemsenen bir durum olduğu görülür. Beylikler döneminde Germiyanogulları (Erdoğan, 2015: 25), Hamidoğulları'nda (Erdoğan, 2015:26) sabunhanelerin olduğu bilinmektedir (Ürekli ve Muşmal, 2015: 57). Sabunhaneler kentlerin ekonomik durumuna ve canlılığına katkı sağlamışlardır (Çiftyürek, 2021: iii). Konya'da da sabun üretimi yapıldığı ve sabunhane ve sabunculuk mesleği ile uğraşanların olduğu bilinmektedir (Ürekli ve Muşmal, 2015: 92). Osmanlı Devleti'nde temizliğe önem verildi. Sofraya eller yıkanarak oturulur, sofradan sonra sakal ve bıyıklar sabun köpüğüyle yıkandığı tespiti yapılmıştır (Samancı, 2009: 63).

Hayatî öneme sahip olan sabunun hammaddesinin temini, üretimi, lojistiği ve ticareti Osmanlı Devleti'nde düzenli şekilde yürütülmüştür. Ancak zaman zaman sabunun hammaddesinin temininde sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca kanunsuz açılan sabunhanelerin yasal yollarla işleyen sabunhanelere gelen hammaddeleri celbetmeleri üretimde çeşitli sorunlar yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul ise dışarıdan hammadde almaya mecbur, bazı ürünlerin temininde dış desteğe muhtaç şehir olduğu bir gerçekliktir (Sarıyıldız 2003:363).

Bir metropol olan İstanbul'un sabun ihtiyacı imparatorluğun çeşitli bölgelerinde üretilen sabunlarla bile karşılanamaması sık görülen bir durumdur. Osmanlı Devleti'nde sabun üretiminin daha çok Anadolu'nun batısında yer alan ve zeytin üretilen yerleşim yerleri olduğu görülmüştür (Koç, 2002: 1431).

Osmanlı Devleti'nde sabun üretimi yapılan çok sayıda şehir olması sabunların da çeşitli olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Sabunlara üretiminin yapıldığı yere göre ya da sabunun özelliğine göre

farklı isimler verilmiştir. Sabunlara; Trablus, Çiçek, Misk, Hünkârî, Paşa, Alaca, Araki, Kara, Mine, Kandiye, Fes, Kokulu, Arap, Mağrip, Irak, Girit, Leke, Yerli Misk, Edirne Saray, Seng-i Musa, Edirne Mis, Miheng Enderun, Halep, Hünkâr, Kasap gibi isimler verilmiştir (Öztürk, 2002: 1447, 1448).

Osmanlı Devleti'nde sabun ve zeytinyağı üretimi ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar Osmanlı Devleti'nde sabun ve zeytinyağı üretimini bir bölge ve şehre ya da geç dönem denilebilecek bir şekilde 18. Yüzyıldan sonrasına yoğunlaşarak incelemiştir. Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nde 16-18. yüzyıllar arasında zeytinyağı ve sabun üretimine odaklanılarak mevcut literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmada Osmanlı Devleti'nde 16-18. yüzyıllarda sabun ve zeytin üretimi ile ilgili görülen birçok arşiv belgesi kullanılmıştır. Sabun ve zeytin üretimi ile ilgili en fazla belge Divan-ı Hümayun Defterleri arasında yer alan Mühimme Defterleri arasında tespit edilmiştir. Mühimme Defterlerinden başka Cevdet, Ali Emîrî ve Topkapı Sarayı Müzesi arşivindeki fonlarda da sabun ve zeytinyağı üretimi ile ilgili belgeler kullanılmıştır. Arşiv belgelerinden başka Osmanlı Devleti'nde sabun ve zeytinyağı üretimi konusunda Nukhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke'nin birlikte kaleme aldıkları *Olive Production in Crete in 19th Century* adlı çalışması, Said Öztürk'ün Türkler Ansiklopedi için hazırladığı *Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii* çalışması, Gülden Sarıyıldız'ın *İstanbul Sabun Tahsisatı ve Bu Tahsisatta Sabuncu Esnafının Yükümlülükleri* adlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

1. Osmanlı Dönemi Sabun Üretimi ve Sabuncu Esnafının Mücadeleleri

Osmanlı'da sabun üretiminde kullanılan ana maddeler hayvan iç yağı (BOA. A. DVNS. MHM. d.22.201; Koç, 2002: 1431) ve zeytinyağıydı (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.783; Öztürk, 2002: 1445). Zeytinyağı, kullanım amacına göre ikiye ayrılmıştır: Yemeklik ve sabunluk yağlar (BOA. C. BLD. 135. 6720). Sabun üretiminde ayrıca çorakili adı verilen bir madde kullanılmıştır ve bazen bu madde yerine kül ve tuz kullanıldığı olmuştur (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.673). Sabunhaneye zeytinyağı sağlayan üreticilerin yağlarını başka sabunhanelere veya tüccarlara satmaları yasaklanmıştır. Sabunhanelerin kendilerine ait bir mahzeni bulunuyordu (BOA. TS. MA. e. 1280.23). Ayrıca, sabun üretiminde toprak tarzı malzemeler de kullanılmıştır. Özellikle gemilerle taşınan malzemelerin sabun toprağı olduğu ortaya çıkarılmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 21.47).

Osmanlı İmparatorluğu'nda sabun üretimi hayvan iç yağı ve zeytinyağı kullanarak yapılıyordu. Bu durum, imparatorluğun ekonomik, ticari ve sosyal dokusunda önemli bir yer edinmiştir. Sabun, genellikle sabunhanelerde (BOA. TS. MA. d. 1440; BOA. A. DVNS. MHM. d. 41. 783) yani kârhanelerde (BOA. A. DVNS. MHM. d., 78. 1739) üretilirken, pazarlaması ise genellikle sabunhanı adı verilen yerlerde gerçekleştirilmekteydi (BOA, EV. HMK. SR. d., 170; BOA, EV. HMK. SR. d., 187). Sabun ticaretinin önemli olmasıyla birlikte, özel sabun çarşıları da bu ticareti desteklemek amacıyla kurulmuştur (BOA, İE. EV, 11.1313). Sabun üretimi için izin almak gerekmekte ve bu süreç devlet kontrolünde yürütülmekteydi (BOA. A. DVNS. MHM. d. 112. 1470). Sabun üretimi sadece sabuncuları değil, aynı zamanda tarım ve hayvancılığı da ilgilendiren bir sektördü. Ana bileşenleri bitkisel (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.783) ve hayvansal yağlardan (BOA. A. DVNS. MHM. d.22.201) elde edildiğinden, tarım ve hayvancılık sektörleriyle yakından ilişkilendirilebilmekteydi. Ayrıca, sabun üretiminde çorakili adı verilen bir madde kullanılmaktaydı, ancak bazen bu madde yerine tuz ve kül kullanılmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.673). Bu sektörde kullanılan malzemelerin çeşitliliği, sabun üretiminin diğer sektörlerle de bağlantılı olduğunu göstermektedir. Sabun üretildikten sonra ticaretinin yapılması toplumun her kesimine ulaşması ürünün toplumu ne kadar ilgilendirdiğini göstermesi açısından önemlidir. İşlevi temizlik olan bu ürün görevini yapamayacak şekilde üretildiğinde kir, pis ve salgın hastalıkların oluşması ihtimal dâhilindedir. Bu nedenle hileli sabun üretimi yapan sabuncular sık sık şikâyet edilmiş ve kaliteli sabun yapmaları teşvik edilmiştir. Sabun üretiminde kullanılan malzemelerin çokluğu bu sektörün birçok sektörle ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Osmanlı'da sabun yapılırken çorakili denilen bir madde kullanılmıştır. Çorakili maddesinin yerine tuz ve külün de kullanıldığı zamanlar olmuştur. Toz ve kül kullanıldığında sabunhane zabitlerinden çorakili bedelinin alınmaması gerekiyordu. Hak Şura Emini Hacı Mehmet, sabun yaparken çorak ili yerine kül ve tuz kullanmasına rağmen Gördos Sabunhane Zabiti İlyas'tan her sene aldığı çorakili bedeli üç bin akçe almaktadır. Gördos Sabunhane Zabiti İlyas, Hak Şura Emini Hacı Mehmet'in sabun yaparken kül ve tuz kullandığını fark etmesi üzerine durum hükümet merkezine intikal ettirilmiş ve her sene haksız yere alınan akçelerini talep etmiştir. Bu talep 26 Aralık 1579 tarihinde hükme bağlanarak Hak Şura Emini Hacı Mehmet'in İlyas'tan aldığı akçeleri iade etmesine hükmedilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.673). Yukarıdaki belgeden de anlaşıldığı üzere sabun imalinde toprak tarzı malzeme kullanılıyordu. Gerçekten de sabun toprağı ismiyle bazı malzemelerin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde başka ülkelere taşındığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gemilerle taşınan sabun toprağının savaş sarf maddesinin hammaddeleri olan kükürt ve güherçile ile karıştırılmış ve konunun araştırılması 6 Ağustos 1572 tarihinde istenmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 19.548). Gemilerle taşınan malzemelerin sabun toprağı olduğu 14 Ocak 1573 tarihinde yazılan bir hükümden anlaşılmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 21.47). Çorakili maddesinin kullanımıyla ilgili tarihsel geçmişte çeşitli değişiklikler ve yerine farklı malzemelerin kullanımı belgelerde belirtilmiştir. Özellikle tuz ve kül gibi alternatif maddelerin kullanımı dönemsel olarak görülmüş, ancak çorakili bedeli ödemekten kaçınılmıştır. Hükümet merkezine intikal eden bir olayda, sabun imalatında kül ve tuz kullanımına geçen birinin, haksız yere çorakili bedeli aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, sabun toprağı olarak adlandırılan malzemelerin, savaş sarf maddelerinin hammaddeleri olan kükürt ve güherçile ile karıştırılarak taşınmasıyla ilgili olarak Osmanlı hükümetinin önlemler almıştır.

Sabun üretiminin ana maddesi olan hayvan iç yağı değerliydi. Bu yağın sabun üretiminde kullanılabilmesi için piyasaya arzın yeterli miktarda olması gerekiyordu. Arşiv belgeleri incelendiğinde yağın başka yerlere daha cazip fiyatlara satılması nedeniyle iç piyasada sabun üreticileri genellikle yağ hammaddesini bulmakta zorlanmışlardır. Bu konuyla ilgili çok fazla sorun yaşanmıştır. Meselenin anlaşılması adına bu sorunlardan birkaçını vermekte yarar vardır. Bergos (Ahyolu Burgazı/Burgaz) (Sezen 2017:15) yol üzerinde bulunan bir konaktı. Konak, bir görev ile memurların ve yolcuların yol üzerinde geceledikleri yere denir (Pakalın 1993:292). Bergos'ta kesilen hayvanların iç yağları sabun ve mum yapımında kullanılıyordu. Üretilen sabun ve mumlara yolcularla Bergos civarında yaşayan insanların ihtiyaçları vardı. İç yağı az olduğundan sabun ve mum sınırlı üretiliyordu. Bergos'a gelen tüccarlar Bergos'un köylerinden hayvan iç yağı satın almaları nedeniyle sabun ve mum üreticileri ham madde sıkıntısıyla karşılaşmışlardır. Bergos'un sabun ve mum üreticileri belgenin ifadesiyle dışardan gelen madrabazlara –muhtekirlere- (Pakalın 1993:379) hayvan iç yağı satılmasının yasaklanmasını istemişlerdir. Bergos Kadısı'na gönderilen 28 Haziran 1573 tarihli bir hükümlerle dışarıdan gelen tüccarlara hayvan iç yağının satışı yasaklanmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 22.201). Tırnova'lı sabuncular da boğazlanan hayvanların iç yağlarının Tırnova'ya gelen tüccarlara satılmasından dolayı sabun üretiminde iç yağı bulmakta güçlük çektiklerini Divan'a kadar şikâyet etmişlerdir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 80.533). Paragraftaki belgeler, sabun üretiminde kullanılan hayvan iç yağı gibi temel hammaddelerin tedarikindeki zorlukları gözler önüne sermektedir. Özellikle, iç piyasada yeterli miktarda iç yağ bulunamaması ve bu yağın yüksek fiyatlara başka yerlere satılması, sabun üreticilerini ham madde temininde zor durumda bırakmıştır. Bu durum, yerel üreticilerin dış ticaretle rekabet etme güçlüğüne ve hükümetin iç piyasada denge sağlama çabalarını yansıtmaktadır. Ayrıca, tüccarlar arasındaki iç yağ ticaretinin düzenlenmesi gerekliliği ve bu konudaki yerel talepler, dönemin ekonomik ve ticari dinamiklerini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Sabun, temizlik için önemli bir malzemedir ve insanları kir ve lekelerden arındırır. Bu nedenle, sabun üretiminde hijyenik standartlara uyulması büyük önem taşır. Temiz bir ortamda üretilen sabunlar, kalite standartlarına uygun olarak üretilmiş olur ve hileli üretim riski azalır. Urla Naibi Ahmet'in

hükümete yazdığı mektupta, Urlalı sabuncuların ürettikleri sabunları kirli sularla pişirdikleri ve ticari kazanç hırsıyla su oranını artırarak hileli üretim yaptıkları belirtilmiştir. Normalde on kantar zeytinyağından on beş veya on altı kantar sabun üretilmesi beklenirken, sabun üreticileri su katkısıyla on kantar yağdan otuz veya otuz beş kantar sabun elde etmiştir. Hatta bazıları kırk kantar üretmişlerdir. Ancak bu şekilde üretilen sabunlar, temizleme özelliğini yerine getirmekten uzaktır. Urla Naibi, sabun üreticilerinin kaliteli sabun yapmalarını ve su oranını dengelemelerini talep etmiştir. Hileli üretimi önlemek için, sabun üreticilerinin denetlenmesi ve bu iş için uzman bir kişinin atanması gerektiğini önermiştir. Naibin önerdiği kişi, sabun üretimi konusunda bilgili ve denetim yeteneğine sahip olan Hacı Memi'dir. Naip, sabun üreticilerinin Hacı Memi'yi sabun döküm anlarında çağırarak denetlemelerini istemiştir. Bu talep üzerine, Hacı Memi'nin sabun üreticilerinin yanında olması ve üretim sürecini denetlemesi Kasım 1593 tarihinde resmi olarak karara bağlanmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 71.296). Belge, sabun üretiminin hijyenik standartlara uygun olmasının temel bir gereklilik olduğunu göstermektedir. Urla Naibi Ahmet'in yazdığı mektupta, Urlalı sabun üreticilerinin hileli üretim yaptığına dair iddialar bulunmaktadır. Su oranını artırarak ve kirli sularla pişirerek kalitesiz sabunlar ürettikleri belirtilen üreticiler, asıl temizlik işlevini yerine getiremeyecek sabunlar piyasaya sürmektedir. Naibin önerisiyle sabun üreticilerinin denetlenmesi ve uzman bir kişinin atanması, hileli üretimi önlemek adına alınan önemli bir adımdır. Bu denetim sürecinde Hacı Memi'nin ataması, kaliteli ve güvenilir sabun üretimi için yapılan resmi bir karardır.

İstanbul'a sabun gönderen merkezlerin başında İzmir geliyordu (Sarıyıldız, 2003: 365,366). Ancak İzmir'in zeytin ve sabun üretim merkezi olması birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Arşiv belgeleri, İzmir'in Urla Kasabası'nda hileli sabun üretiminin önlenemediğini göstermektedir. Bu belgelere göre, Urla'da üretilen sabunlar sıklıkla şikâyet konusu olmuş, ancak tarihsel süreç içinde bu şikâyetlerin çözüme kavuşturulmadığı tespit edilmiştir. 27 Mayıs 1610 tarihli bir belgeye göre, Sultan Süleyman'ın validesinin vakfının nazırı olan Mustafa Ağa, hileli sabun üretimini hükümet merkezine şikâyet etmiştir. Hükümet merkezindeki yetkililer, yapılan şikâyetlere duyarsız kalmamış ve Manisa ile İzmir Kadılarına hüküm göndererek eski dönemlerde olduğu gibi sabuncuların kaliteli sabun üretmelerinin sağlanması talebinde bulunmuşlardır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 79.397). Urla'daki hileli sabun üretimi sonrasında Hacı Memi'nin, üretilen sabunların kalitesini artırmak amacıyla denetimler yaptığı görülmüştür. Ancak, 1609 yılına gelindiğinde, denetim mekanizmasının zayıfladığı ve üretilen sabunların kalitesinin denetlenmemiştir. Sabun üretilirken yağ azaltılmış, fazla sabun elde etmek için üretim aşamasında sabuna fazla su katılmıştır. Üretilen sabunlar kullanılamaz hale gelmiş ve halk büyük sıkıntılar yaşamıştır. Sabunların kullanılamaz hale gelmesi üzerine, hükümet merkezinden İzmir ve Urla Kadılarına gönderilen hükümle, sabun üreticilerinin belirlenen standartlarda üretim yapmaları için denetlenmeleri ve standardın altında sabun üretilmesine izin verilmemesi talep edilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d.78.1739). Görünüşe göre, Urla'da sabun üretimi geçmişteki kalite standartlarına uygun şekilde devam etmemiştir. Belgelerde ifade edildiğine göre, Urla'da hâlen kem sabun üretimi yapılarak sabun miktarının tartıda eksik olduğu tespit edilmiş ve yeniden düzenlenmeleri için sabunculara İzmir Kadısı tarafından bir hüküm gönderilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 79.595).

Sabun üretimi belirli standartlara tabidir. Bu standartlara uyulduğunda, üretilen sabunlar kullanım sırasında herhangi bir soruna neden olmazdı. Ancak, üretim sürecinde hileli yöntemlere başvurulduğunda, piyasada kullanışsız sabunların ortaya çıktığı belirlenmiştir. Trablusşam'da da resmi prosedürlere uygun şekilde sabun işlenmemesi üzerine Trablusşam Beyberbeyi, sabun üreticilerinin bu durumunu hükümet merkezine bildirmiştir. Divan-ı Hümayun 5 Kasım 1609 tarihinde Trablus Beyberbeyi'ne standartlara uygun olmayan sabun üretimine izin verilmemesi hükmetmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 78.309). Yapılan şikâyetler genellikle zeytin hasadının olduğu zamanlarda gerçekleşmiştir. Sabun üretimi, belirli standartlara uygun olması gerekiyordu. Belirlenen standartlara uyulmadığı takdirde üretilen sabunun kullanılamaz hale geldiği görülmüştür. Trablusşam örneğinde, resmi prosedürlere uygun şekilde sabun işlenmemesi üzerine alınan önlemler, üreticilerin hileli

yöntemlere başvurmasının önlenmesi için önemli bir adımdır. Trablusşam Beyberbeyi'nin talebiyle Divan'a iletilen durum, sabun üretimindeki standartların korunması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sabun üretimi yapan esnaf; yaşadıkları yerlere göre farklı sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlar; sabuncu esnafının kethüdaları eliyle ve genellikle şikâyet mekanizmaları kullanılarak çözümlenmiştir. İzinsiz ve kaçak açılan sabunhaneler sabuncu esnafının karşılaştığı başlıca sorunlar olmuştur.

Sabun ve mum üretiminde faaliyet gösteren esnaflar bu alanda uzmanlaşmışlardır. Sabun ve mum üretimine yönelik dükkânların önceden izin alarak açılmış ve kaçak üretimden kaçınmışlardır. Edirne'deki Şah Melik Mahallesi'nde yaşayan El-Hac Mehmet, bir ahır ve arpacı dükkânını mum ve sabun üretimi yapılan bir iş yerine dönüştürdüğünde, Edirneli esnaflar bu duruma itiraz ederek hükümet merkezine şikâyetle bulunmuşlardır. Divan'da yapılan görüşmeler sonucunda, El-Hac Mehmet'in yasa dışı sabun ve mum üretim yerlerinin kapatılması kararı alınarak, 7 Nisan 1712 tarihinde Edirne Kadısı ve bostancı başına gönderilen bir hükümlerle bu karar resmileştirilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 118. 1908). Sabun ve mum üretimi Osmanlı döneminde önemli bir ticari faaliyet olarak görülmüş ve esnafların bu alanda uzmanlaşmaları bir gereklilik olarak görülmüştür. Divan tarafından alınan kararla, yasa dışı üretim yerlerinin kapatılması ve bu durumun resmileştirilmesi, hükümetin ticari faaliyetleri düzenleme konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Sabuncu esnafının rahatsız olduğu bir diğer sorun da devletin sabuncu esnafından almış olduğu vergiler konusu olmuştur. Osmanlı Devleti, sabuncu esnafının sabun üretimi için satın aldığı acı zeytinyağından vergi almaktaydı. İzmir'deki sabuncu esnafı, devletin bu vergiyi almasından rahatsızlık duyarak, verginin kaldırılması için hükümet merkezine dilekçeler yazmıştır. Sabuncu esnafının talebi üzerine, devlet 12 Haziran 1765 tarihinde bu vergiyi kaldırmıştır. Ancak, Midilli Zeytinyağı Vergisi Mukataası'nın işletmecileri, İzmir'deki sabunhane esnafı dışındaki esnaftan; zeytinyağından üçer adet akçe vergi alınması için bir karar almışlardır. Bu durum, İzmir'deki sabuncu esnafının İstanbul halkı için ürettikleri sabunun yağından vergi talep edilmesine neden olmuştur. Devlet, kanunsuz alınan bu vergiyi bidat-ı mekruha olarak tanımlamıştır. Bu kanunsuz vergilendirme nedeniyle, İzmir'e zeytinyağı getiren kişiler, yağ getirmekten çekinmişlerdir. Çünkü sabun üretimi için gereken malzemelerin başında yağ gelmektedir ve halkın sabunhanelere yağ sağlamadığı için sabun üretimi aksamış ve İstanbul'da sabun azalmıştır. Bir tüccarın Seferihisar'dan satın aldığı zeytinyağı, Midilli Zeytinyağı Vergisi Mukataası işletmecileri tarafından alınarak, başka bir yere nakledilmiştir. Bu durum, Seferihisar'da zeytinyağı bulunmamasına neden olmuştur. Ödemiş ve Bayındır'da bulunan iki sabunhaneden üretilen sabunlar ise Anadolu, Arabistan ve Avrupa'ya satılmaktadır. Ödemiş ve Bayındır'dan yapılan sabun satışları, İstanbul'a yapılan sabun arzını azaltmaktadır. İzmir Kadısı'nın hükümet merkezine yazdığı mektup üzerine, hükümet merkezi İstanbul'daki sabun sıkıntısını gidermek için Ödemiş ve Bayındır'daki sabunhanelerin kapatılması ve zeytinyağından alınan vergilerin kaldırılması kararını almıştır (BOA. C. İKTS. 3. 137). Sabun üretimi için gereken malzemelerin eksikliğine ve İstanbul'da sabun azalmasına neden olmuştur. İzmir Kadısı'nın hükümet merkezine yazdığı mektup üzerine, hükümet merkezi İstanbul'daki sabun sıkıntısını gidermek için Ödemiş ve Bayındır'daki sabunhanelerin kapatılması ve zeytinyağından alınan vergilerin kaldırılması kararını almıştır.

Eskimeye yüz tutmuş ve tamire muhtaç sabunhaneler de sabuncu esnafının sorunları arasında bulunuyordu. Sabun hanları zamanla eskimiş ve tamir edilmeleri gerekmiştir. Halep'te bulunan ve Hoca Şehriyarî Ömer Efendi Evkafı'na bağlı olan bir Sabun Hanı da eskimiş ve tamir edilmesi gerekenler arasındaydı. Bu nedenle, Sabun Hanı'nın durumu değerlendirilmek üzere bir naip, bir mimar ve konuda uzmanlaşmış kişiler hanı ziyaret ederek incelemelerde bulunmuşlardır. Yapılan incelemeler sonucunda sabun hanının tamir edilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. TS. MA. e. 836.4. 8). Halep'teki bir Sabun Hanı da eskimiş ve tamir edilmesi gerekenler arasındadır. Sabun Hanı'nın durumunun değerlendirilmesi için bir

naip, bir mimar ve konuda uzman kişiler tarafından yapılan incelemeler sonucunda, hanın tamir edilmesi kararlaştırılmıştır.

Kudüs'te, Sahratullah Vakfı'na bağlı bir sabunhane bulunuyordu. Bu sabunhane otuz yıldan beri kullanıldığından yıpranmış ve tamir edilmeye muhtaç bir durum ortaya çıkmıştır. Sabunhane, Şam Valisi Seyyit Mehmet ve Vakıf Mütevellisi Seyfi Ağa'nın izniyle tamir edilmiş ve sabun üretimine başlandıktan sonra elde edilen ürün vakfa teslim edilmiştir. Sabunhaneye dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerektiği halde, bazı kötü niyetli kişiler sabun üretimini engellemeye çalışmışlardır. Bu durum, devletin vergi kaybına ve vakfın zarar görmesine yol açmıştır. Sabunhaneyi işletenlerin, sabun üretiminden kaynaklanan vergiyi vakfa ödemeleri koşuluyla sabunhaneye müdahale edilmemesi için hükümet merkezine başvurularak emir talep edilmiştir. Bu talep üzerine, Hazine-i Amire'ye ait Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebe Defterleri incelenmiş ve Hazret-i Halilürrahman ve Sahratullahi'l-Meşrika Vakıfları'nın Darussadet Ağası'nın nezareti altında olduğu belirlenmiştir. Vakıfların yönetimi, Darussadet Ağası'nın kâtiplerinden Baş Halife Fazlullah Ağa'nın sorumluluğunda bulunuyordu. Sabunhanenin gelirinden oluşan vergi vakfa aitti ve sabunhaneyi işletenlerin bu vergiyi vakfa vermesi şartıyla sabunhaneye müdahale edilmemesi kararı, 17 Aralık 1765 tarihinde alınmıştır (BOA. C. BLD. 82. 4094). Belgede Kudüs'te bir sabunhanenin vakfa bağlı olduğu, uzun süredir onarım gerektiği ve tamir edildikten sonra üretiminin vakfa teslim edildiği belirtiliyor. Ancak, bazı kötü niyetli kişilerin üretimi engellemeye çalışması vergi kaybına neden olmuştur. İşletmeciler, vergiyi vakfa ödeyerek müdahale edilmemesi için talepte bulunmuşlar. Hazine-i Amire'ye ait defterler incelenmiş ve verginin vakfa ait olduğu tespit edilmiş. Sonuç olarak, sabunhanenin elde ettiği meblağdan vakfa vergi ödenmesi şartıyla müdahale edilmemesi kararı alınmıştır.

Sabun üretimi için zeytinyağı çıkarıldıktan sonra, zeytinin çekirdekleri kireçhanelerde ve sabunhanelerde yakıt olarak kullanılmıştır. Ancak, Şam'da bazı tüccarlar ve askeri gruplar, zeytin çekirdeklerinden kar elde etmek amacıyla üreticilerden çekirdekleri zorla gasp etmeye veya düşük fiyatlarla satın almaya başlamışlardır. Bu durum, zeytin çekirdeklerinin alımında mağduriyetlere yol açmıştır. Mağduriyetlerin önlenmesi amacıyla hükümet merkezinden gönderilen bir emirle, zeytin çekirdeklerinin zorla alınmasının veya düşük fiyatlarla satın alınmasının önüne geçilmesi için 11 Ağustos 1774 tarihinde adımlar atılması istenmiştir (BOA. AE. SABH. I. 56. 3991). Zeytinyağı üretimi sırasında ortaya çıkan zeytin çekirdeklerinin, kireçhanelerde ve sabunhanelerde yakıt olarak kullanılması, zeytin işleme sürecinde atık ürünlerin ekonomik bir şekilde değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Şam'daki bazı tüccarlar ve askeri gruplar, zeytin çekirdeklerinden kar elde etmek amacıyla üreticilerden çekirdeklerini zorla, ücretsiz ya da düşük fiyatlarla satın almaya çalışmışlardır. Bu durum, tarım ürünlerinin satın alınmasıyla ilgili etik olmayan uygulamaların varlığını ve çiftçilerin mağduriyetine neden olduğunu göstermektedir. Zeytin çekirdeklerinin alımında ve satımında yaşanan adaletsizlikler, toplumsal bir mesele olarak değerlendirilmekte ve bu tür uygulamaların ekonomik dengesizliğe ve çiftçilerin geçim kaynaklarının azalmasına yol açabileceği endişesiyle hükümet tarafından ciddiye alınmaktadır. Devlet tarım sektöründe adil ticareti korumak ve çiftçilerin haklarını savunmak için önlemler almıştır. Belgede anlatılan olay zeytin işleme endüstrisindeki uygulamaların ekonomik, sosyal ve hukuki boyutlarını anlamamıza yardımcı olabilecek niteliktedir.

2. Zeytinyağı ve Sabun Temini Stratejileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda sabun ticareti sadece devlet eliyle değil, özel girişimler aracılığıyla da gerçekleştirilmekteydi. İstanbul'a sabun ticareti yapmak için gelen Osman b. Hacı Ebu Bekir öldüğünde, devlete önemli miktarda borcu olduğu belirlenmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 81. 223). Özel bireylerin sabun ticaretini serbestçe yapabildiği görülmüştür. Ancak, bazı yerleşim yerlerinde sabun eksikliği yaşandığında devlet, ticareti sınırlandırarak eksikliği olan bölgelere öncelik vermiştir.

Karaburun Bölgesi'ndeki yerel halk, uzun bir geçmişe dayanan bir gelenek olarak zeytinlerinden elde ettikleri yağları genellikle sabunhane emineerine teslim etmekteydiler. Ancak belirli bir süre sonra, bazı köylüler topladıkları zeytinyağlarını farklı sabunhanelere ve tüccarlara satmaya başlamışlardır. Bununla birlikte, Hacı Mehmet adında bir şahıs, Hak-Şure-i Sabunhane işletmesini üç yıllığına kiralama hakkını elde etmiştir. Ancak, bu sabunhane işletmecisi, köylülerin getirmesi gereken zeytinyağını işleyemediği için zarar ettiğini iddia ederek hükümet merkezine başvurmuştur. Hükümet merkezi, durumu araştırmak üzere İzmir Kadısı ve Mukataat Müfettişi Hacı İlyas'a 11 Ocak 1580 tarihinde bir emir göndermiştir. Araştırma sonucunda, zeytinyağı üreten köylülerin başka sabunhanelere ve tüccarlara yağlarını satmasıyla Hacı Mehmet'in zarar görmesinin engellenmesine karar verilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 41.673). Bu paragraftan çıkarılabilecek önemli nokta, Karaburun Bölgesi'ndeki zeytinyağı üreticilerinin geleneksel olarak yağlarını sabunhanelere teslim etmeleridir. Ancak, bazı köylülerin farklı sabunhanelere ve tüccarlara yağlarını satmaya başlaması, yerel ekonomik dinamiklerde bir değişimi göstermektedir. Hacı Mehmet'in sabunhane işletmesini kiralama sürecinde yaşadığı sorunlar, bu dönemdeki ticari ilişkilerin karmaşıklığını ve hükümetin bu tür ihtilafları çözmek için aldığı önlemleri yansıtmaktadır.

Doğası gereği, sabun bir endüstriyel üründür. Bitkisel ve hayvansal yağlardan elde edilen bu ürün, ticari bir meta olarak kabul edilir ve çeşitli pazarlarda satılabilir. Sabun üretiminin gerçekleştiği bazı merkezler şunlardı: Trablusşam (BOA. A. DVNS. MHM. d. 70. 80), İstanbul (BOA. A. DVNS. MHM. d. 55. 263), İzmir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 71. 296), Tırnova (BOA. A. DVNS. MHM. d. 80. 533), Halep (BOA. İE. EV. 11. 1313), Kayseri (BOA. A. DVNS. MHM. d. 112. 1470), Kudüs, Gazze, Nablus (BOA. C. İKTS. 23. 1139), Girit (BOA. C. BLD. 136. 6769; Adıyeke ve Adıyeke, 2006: 155; Sarıyıldız, 2003: 366), Hanya (BOA. C. BLD. 136. 6769), Antakya'dır (Çiftyürek, 2022: 473). XVIII. yüzyıl başında Girit'ten zeytinyağı ihraç ediliyordu ve Girit'te birkaç sabunhane bulunuyordu. 1720 yılında sabunhane sayısı on katından fazla artmış ve Girit'te zeytinyağı ihracı azalmıştır (Tabakoğlu, 2002: 1263). Ancak, bu ürünün satışında zaman zaman zorluklar yaşanmıştır. Üretilen sabunun, üretim merkezinden uzak yerlere pazarlanması çeşitli zorluklara yol açmıştır. Sabunların uzak yerlere pazarlanmasında zaman zaman zorluklarla karşılaşabilmektedir. Bu durum, lojistik ve dağıtım gibi faktörlerin önemini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti, belirli dönemlerde çeşitli hizmetler için sabun tedarik etmiştir. Bu sabunlar genellikle farklı bölgelerden sağlanmıştır. Örneğin, Trablusşam'dan Harem-i Hümayun için temin edilen sabunlar, Sayda ve Beyrut Mukataalarından ödeniyordu ve bu sabunların değeri on dokuz bin üç yüz bir kuruş olarak belirlenmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d.50.5731). Saray için birçok kez sabun tedarik edilmiş (BOA. MAD. d. 12806) ve devlet tarafından sadrazamı için de her yıl belirli miktarlarda şeker ve sabun ayrılmıştır (BOA. İE. SM. 18. 1811). Osmanlı Devleti'nin çeşitli hizmetler için sabun tedarik ettiği bilgisi, devletin hijyen ve temizlik standartlarına verdiği önemi göstermektedir. Ayrıca, saray ve sadrazam için ayrılan sabun ve diğer malzemeler, devletin bu önemli figürlere verdiği değeri yansıtmaktadır. Bu bilgiler, Osmanlı dönemindeki idari yapının ve saray kültürünün bir parçası olarak sabunun önemli bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Sabunun temizlik ve birçok hastalıktan korunma açısından önemli bir malzeme olması, zaman zaman sarayın bu temel ürünü satın alma gereksinimine yönelmesine neden olmuştur. Devlet, Hazine Odası'nda bulunan gılmanların çamaşırlarının yıkanması ve temizlik ihtiyaçlarının karşılanması için belirli bir bütçe ayırmıştır (BOA. TS. MA. d. 3890. 5). Bu temizlik işleri için ayrılan ödeneğin miktarını belirten ve kaydeden devlet görevlileri, bu durumu şiirsel bir anlatımla da ifade etmişlerdir. Belgelerde, devletin temizlik işleri için harcadığı bütçelerin yanı sıra sabun harcamalarının da titizlikle kaydedildiği görülmektedir (BOA. TS. MA. d. 3890. 5). Bu tutum, sadece dikkatli bir kayıt sistemini değil, aynı zamanda devletin temizlik ve hijyen konusuna verdiği önemi yansıtmaktadır.

Sabunun üretildiği merkezden, başka yerlere nakledilmesi ve ticari faaliyet gösterilmesi sürecinde, çeşitli bürokratik engellerle karşılaşılabilirdi. Bu engellerden biri de sabunun alıcılarından biri olan

Kırım Hanlığı'nda yaşanmıştır. İstanbul Muhtesibi'ne gönderilen bir belgeye göre, Kırım Hanı İslam Giray Han'ın sarayının ihtiyaçları için her yıl beş yüz kile pirinç, yüz kantar siyah üzüm, elli kantar kırmızı üzüm, elli kantar sabun, elli kantar incir ve çeşitli gıda maddeleri İstanbul'dan tedarik ediliyordu. Ancak, İslam Giray'ın sarayı için temin edilen malzemelerin İstanbul'dan Kırım'a gönderilmesi sürecinde, liman yetkilileri ve muhtesipler arasında engeller çıkabiliyordu. Bu tür engellerin aşılabilmesi için İslam Giray, sarayının ihtiyaçlarının İstanbul'dan Kırım'a sorunsuz bir şekilde ulaştırılabilmesi için Divan'a bir başvuruda bulunmuştur. Divan, bu talebi değerlendirerek, Kırım'a gönderilecek malzemelerin nakli konusunda engel olunmaması yönünde 25 Mart 1585 tarihinde bir emir yayınlamıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 55. 263). Sabun ticaretinin yürütülmesinde bürokratik engellerle karşılaşmıştır. Özellikle, Kırım Hanlığı gibi alıcıların bulunduğu bölgelerde, malzeme nakli sırasında yaşanan engeller, ticari işlemleri etkileyebilmiş ve tedarik zincirini zorlaştırmıştır. Ancak, bu tür engellerin aşılabilmesi için taraflar, uygun yöntemlerle çözüm aramış ve yetkili mercilere başvuruda bulunmuşlardır.

Trablusşam gibi önemli bir merkezde sabun ticareti de sorunlarla karşı karşıyaydı. Trablusşam'ın mütesellimleri, İstanbul'dan gelen gemi kaptanlarının, Trablusşam'a İstanbul zahiresi kapsamında sabun almak üzere geldiklerinde karşılaştığı zorluklarla biliniyordu. Hasan ve Hüseyin çavuşlar, Trablusşam'da mütesellim olarak görev yapıyor ve gemilere sabun yüklemesini engellemişlerdir. Bu engeli aşmak isteyen gemi kaptanlarından her bir gemi için yetmiş ila seksen kuruş arasında bir ücret talep etmişlerdir. Bu ücreti ödemeyenleri hapse atmış, daha sonra serbest bırakmak için ise yirmi kuruş talep etmişlerdir. Hasan ve Hüseyin, emirlerine uymayan kişilere sabun satmamışlardır. Bu mütesellimlerin, sabun ticaretini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi sonucunda, İstanbul'da sabun sıkıntısı yaşanmıştır. Trablusşam'a sabun almak üzere giden gemi kaptanları ya sabunun kendilerine verilmediğini ya da belirli bir ücret karşılığında verildiğini öğrendiklerinde şikâyetlerini Divan'a iletmekteydiler. Divan, Trablusşam mütesellimlerinin yasadışı uygulamalarının İstanbul'un sabun ihtiyacını olumsuz etkilediğini fark etmiş ve 29 Mart 1593 tarihinde Trablusşam Beylerbeyi, kadı ve defterdarına bir hüküm yazarak, Trablusşam'da üretilen sabunların İstanbul'un ihtiyacını karşılaması gerektiğini ve bu konuda gerekli düzeltmelerin yapılması gerektiğini belirtmiş ve bu konuda ihmalkâr davranılmamasını emretmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 70. 80). Trablusşam'da sabun ticareti sırasında mütesellimlerin yasadışı uygulamalarıyla karşılaşmaktadır. Bu uygulamalar, gemi kaptanlarının sabun alımını engellemekte ve yasadışı ücret taleplerine neden olmaktadır. Mütesellimlerin bu tür uygulamaları, İstanbul'un sabun ihtiyacını olumsuz etkilemiş ve şikâyetlere neden olmuştur. Divan, Trablusşam Mütesellimlerinin bu yasadışı uygulamalarını fark ederek, İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanması için gerekli düzeltmelerin yapılmasını emretmiştir.

Sabun, önemli bir sarf malzemesi olduğundan dolayı bu ürün bazı vakıflarda "hangah" denilen yerlere gelen kişilere hak olarak tahsis edilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 70. 385). Sabunların büyük merkezlere gönderilmek üzere bazı iskelelerde şeker, mum, pirinç nohut gibi malzemelerle depo edildiği bilinmektedir. Sabunların depo edilerek zamanı geldiğinde İstanbul'a nakledildiği yerlerden bir tanesi de Payas iskelesidir (BOA. TS. MA. d. 938; BOA. İE. AS.6.515; BOA. TS. MA. d. 318). Enderun (BOA. TS. MA. d. 938) ve Kiler-i Amire (BOA. TS. MA. d. 318) için sabun tedarik edildiği bilinmektedir. Şikâr-ı Hümayun ve Matbah-ı Amire defterlerinde (BOA. TS. MA. d. 1078) ya da Mora'da tesis edilen kışlaya mum, pirinç nohut gibi malzemelerle birlikte sabun tedarik edildiğini görmek mümkündür (BOA. TS. MA. d. 9722). Harem-i Hümayun için Trablusşam'dan alınan sabunların ücretlerinin Beyrut ve Sayda mukataalarından karşılanması kararlaştırılmıştır (BOA. AE. SMMD. IV. 50. 5731). Belgelerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nde sabun üretimi ve bu sabunların dağıtımı önemli görünmektedir. Görüldüğü gibi sabunların ticaretlerinin yapılabilmesi ve ihtiyaç duyulan yerlere nakledilebilmesi için belirli yerlere depo edildiği görülmektedir. Farklı kurumların sabun tedarik etmesi aslında ticaretin yaygınlaşması ve devletin çeşitli toplum katmanlarıyla iletişimini güçlendiren bir olgudur.

Üretilen sabunların nakli genellikle arabalar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Trabzon'a gönderilecek sabunların, daha önceki gönderimlerin şekil ve usullerine uygun olarak gönderilmesi talep edilmiştir (BOA. İE. SM. 18. 1811). Bu durum, sabun üretiminin yanı sıra ürünlerin pazarlanması ve farklı yerlere nakledilmesinin de önemli bir süreç olduğunu göstermektedir. Sabunlar, genellikle üretim merkezlerinden önceden belirlenmiş sancaklara gönderildiğinden, belirlenmiş olan nakliye usullerinin korunması tercih edilmiştir. Trabzon'a gönderilen sabunlar için "*eyyâm-ı sayfda ve eyyâm-ı şitâda beher arabaya ne miktar ücretin virilegelmiş olduğu*" konusunun derkenar edilmesi talebi, yaygın bir tarife uygulamasını yansıtmaktadır (BOA. İE. SM. 18. 1811). Görüldüğü gibi sabun üretimi sadece üretim süreci ile sınırlı değildir, aynı zamanda ürünlerin pazarlanması ve farklı yerlere nakledilmesi de önemli bir süreçtir. Sabunların genellikle önceden belirlenmiş sancaklara gönderildiği ve bu nedenle nakliye sürecinin önceden belirlenmiş usullere uygun şekilde gerçekleştirilmesinin tercih edildiği görülmektedir. Trabzon'a gönderilen sabunlar için belirlenen nakliye ücretlerinin derlenmesi talebi, yaygın bir tarife uygulamasının varlığını göstermektedir.

3.Sabun ve Zeytin Üretimi Perspektifinden İzmir: Ekonomik Dinamikler

İzmir zeytin üretimi yönünden Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden bir tanesiydi. İzmir'de zeytin üretiminin fazla olması burada sabunhanelerin ve sabun üretiminin de fazla olması sonucunu ortaya çıkartmıştır. İzmir'de zeytinyağı ve sabun üretiminin fazla olması zeytinyağı ve sabun üretiminde bazı sorunların baş göstermesinin de önemli nedenleri arasındadır. Bu başlık altında İzmir'de zeytinyağı ve sabun üretiminden kaynaklı sorunlar üzerinde durulacaktır.

Arşiv belgelerine göre, sabun üretimi konusunda İzmir öne çıkan bir şehirdi. İzmir'de birçok sabunhane bulunmaktaydı ve on bir adet sabunhanenin tamir edilmesi veya yeni yapılan sabunhane binalarının tamamlanması gerekmektedir. Sabunhanelerde eksik olan ve tamamlanması gereken kazan, fıçı, çorak konulacak ambarların yapılması gerekiyordu. Bu malzemelerin tamamlanabilmesi için ödenek ayrılması gerekmektedir. Ödenğin ayrılabilmesi için mahkeme kadısının keşfe gelerek durumu hüccet ile belirlemesi gerekmektedir. Sabunhanelerin eksikliklerinin tespiti ve masraflarının belirlenmesi için hükümet merkezinden mimar ve bilirkişi tayin edilmiş ve bu durum 8 Haziran 1719 tarihinde İzmir Kadısı, voyvodası ve El-Hac Burhan'a bir hükümle bildirilmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 129. 98). Yukarıda İzmir'in sabun üretimi konusundaki konumundan bahsedilmişti. İzmir, Osmanlı döneminde önemli bir sabun üretim merkezi olarak öne çıkmaktadır. İzmir'deki sabunhaneler, tamirat veya yeni binaların inşası için önemli bir ihtiyaç içindedir. Sabunhanelerin eksikliklerinin giderilmesi için gerekli malzemelerin tamamlanması ve ödenek ayrılması gerekmektedir. Bu işlemler için mahkeme kadısının keşfe gelerek durumu belirlemesi ve masrafların belirlenmesi gerekmektedir. Hükümet merkezi, bu süreci izlemek ve denetlemek için mimar ve bilirkişilerin atanmasını sağlamıştır. Bu çıkarımlar, İzmir'deki sabun üretiminin düzenlenmesi ve geliştirilmesi için alınması gereken önlemleri göstermektedir.

Urla ve çevresinin mukataası Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın tasarrufu altındaydı ve bu bölgede sabun üretiminde kullanılan çorak madeni bulunmaktaydı. Çorak madeni, develere yüklenerek İzmir ve Güzelhisar'da bulunan sabunhanelere naklediliyordu. Deveciler ve maden başları, nakil ve çorak maddesi için yük başına on beş akçe almaktaydılar. Ancak çorak maddesinin sabunhanede pişirildikten sonra numunelerinin alınmasında, çorak maddesinin gerektiği gibi pişirilmediği ortaya çıkmıştır. Çorak maddesinin tam olarak kıvama gelmesi ve kaynatılması gerekmektedir. Çorak maddesinin geleneksel yöntemlerle işlenmesi önem taşımaktaydı. Mandehora ve Koş Adası'nda birkaç sabunhane açılmıştı ve İzmir'e giden çorak maddeleri, Koş Adası'nda sabunhanelerin açılmasıyla bu adadaki sabunhanelere yönlendirilmeye başlanmıştı. Ancak bu durum, çorak maddelerin miriden tahsil edilmemesi nedeniyle mukataaya zarar vermiş ve İzmir'deki sabunhanelerin hammadde sıkıntısı nedeniyle kapanmasına yol açmıştır. Mandehora ve Koş Adası'nda açılan sabunhanelerin kalite ve standartlarının korunması amacıyla İzmir sabuncularının ahi babası tarafından görevlendirilecek güvenilir bir ustanın bu

adalardaki sabun kalitesini denetlemesi gerektiği öngörülmüştür. Bu bölgeye gelen veya gelecek olan çorak maddesi, Şure Çorak Mukataası'ndan gelmekteydi ve bu madde yüklendiğinde maden başlarına ve devecilere on beşer akçe resm-i miri ödenmesi ve mukataanın zarar etmemesi karara bağlanmıştır (BOA. AE. SAMD. III. 38. 3653). Mukataa, Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi geliri elde etmek için kullanılan bir yöntemdi. Urla ve çevresindeki mukataa, Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa'nın tasarrufu altındaydı ve bölgedeki ekonomik faaliyetler üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Çorak madenin sabun üretimi için kullanılması, bu vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik stratejik bir adımdı. Sabun üretimi için gerekli olan çorak madenin, İzmir ve Güzelhisar'daki sabunhanelere nakliyesi büyük önem taşıyordu. Develer aracılığıyla taşınan çorak madenlerin nakliyesi, bölgedeki ekonomik faaliyetlerin canlılığını korumak için önemliydi. Sabun üretimi için kullanılan çorak madenin kalitesi, üretim sürecinin sonuçlarını doğrudan etkiliyordu. Geleneksel yöntemlerle işlenmesi gereken bu madde, kalite standartlarının korunması için titizlikle denetlenmiştir. Mandehora ve Koş Adası'nda açılan sabunhanelerin kalite ve standartlarının korunması, İzmir'deki sabun üretiminde istikrarı sağlamak adına önemliydi. Çorak madenin mukataadan tahsil edilmemesi, mukataaya zarar vermiş ve İzmir'deki sabunhanelerin hammadde sıkıntısı yaşamasına neden olmuştur. Bu durum, bölgedeki ekonomik dengeleri ve üretim faaliyetlerini etkilemiş ve İzmir'deki sabun endüstrisinde kapanmalara yol açmıştır. Mukataanın zarar görmesini önlemek ve sabun üretimindeki sorunları çözmek için çeşitli yönetim müdahaleleri gerçekleştirilmiştir. İzmir sabuncular ahi babası tarafından güvenilir bir ustanın Mandehora ve Koş Adası'ndaki sabunhanelerin kalitesini denetlemesi gibi çözüm önerileri geliştirilmiştir. Ayrıca, çorak maddenin nakliyesi sırasında belirli bir resm-i miri ödenmesi gibi düzenlemeler yapılarak ekonomik denge sağlanmaya çalışılmıştır.

Müteveffa Mustafa Paşa Vakfı'nın mütevelliyesi Hacı Rukiye, Divan-ı Hümayun'a bir dilekçe sunarak Hak Şura hisseleri ile İzmir Ahi Babalık-ı Sabuncuyân ve Çorak-ı Kula ve Denizli Mukataası'nın gelirlerinden elde edilen vergiler hakkında bir talepte bulundu. İzmir'deki Hak Şura Mukataası'nda bulunan sabunhanelere yönlendirilen çorak maddesi, son birkaç yıldır Bayındır, Aydın, Saruhan ve diğer bölgelerdeki yeni kurulan sabunhanelere de gitmeye başlamıştı. Ancak bu durum, İzmir'deki bazı sabunhanelerde üretim sıkıntılarına ve hatta kapanmalara neden olmuş, bu da devletin vergi gelirlerinde düşüşe yol açmıştı. Bu sebeple, çorak maddesinin eskiden olduğu gibi İzmir'e değil, yeni kurulan sabunhanelere yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır (BOA. C.İKTS. 37. 1817). Bu durum, İzmir'deki sabunhanelerin çorak madde arzındaki değişikliklerle mücadele ettiğini ve yeni kurulan tesislerin rekabetinin vergi gelirlerini azaltabileceğini göstermiştir. Mütevelliyeye Hacı Rukiye'nin talebi, İzmir'deki sabunhane gelirlerinin korunmasına odaklanmıştır. İzmir'deki sabunhanelerin çorak madde tedarikindeki sorunları ve vergi gelirlerindeki düşüşü ele almak için devletin aldığı önlemler, bu endişeleri gidermeyi amaçlamıştır.

İzmir'de üretilen zeytinyağları eskiden beri sabun yapımı için sabuncu esnafına eşit miktarda dağıtılırdı. Ancak bazı mütegalibeler, bu zeytinyağlarını kendi sabunhanelerine yönlendirerek veya mültezimlerden satın alarak fakir sabuncu esnafının mağduriyetine ve geçim sıkıntısına yol açtılar. Bu durumun düzeltilmesi ve mağduriyetlerin giderilmesi için üretilen zeytinyağlarının yağ kapanına getirilerek tüm sabuncu esnafına ve halka eşit miktarda satılması, fırsatçılığa izin verilmemesi kararlaştırılmıştır (BOA. C. BLD. 20. 952). Bazı kişilerin zeytinyağlarını kendi sabunhanelerine veya mültezimlerden satın alarak sabun üretimi için gerekli olan malzemelerin eşit dağıtımını bozmaları, fırsatçılığa yol açmıştır. Bu, adil ticaret ve gelir dağılımı için bir engel oluşturmıştır. Zeytinyağının esnafa ve ahaliye eşit dağıtım kararının alınmasında, belirli kurumsal yapılar ve resmi makamların rolü bulunmaktadır. Bu tür düzenlemeler, ticaretin düzenlenmesi ve haksız uygulamaların önlenmesi için önemlidir. İzmir'de zeytinyağının eşit dağıtımının yapılması zeytinyağı ticareti ve sabun üretimi gibi ekonomik faaliyetlerin yanı sıra, adil ticaret ve toplumsal refah gibi konuları kapsayan geniş bir bağlamı işaret etmektedir.

İzmir'de üretilen sabunlar, eskiden İzmir'e yetecek kadar üretildikten sonra İstanbul'a sevk ediliyordu. Ancak son yıllarda, bazı tüccarlar Atina, Girit gibi yerlerde işbirlikçiler bulmuş ve İzmir'de üretilen sabunları iskelelerde bazı tüccarlara satarak Anadolu'ya göndermişlerdir. Bu tüccarlar, Kazdağı, Midilli ve diğer adalarda izinsiz sabunhaneler açarak ürettikleri sabunları Anadolu'ya satmışlardır. Bu izinsiz faaliyetler nedeniyle, İzmir sabunhanelerine zeytinyağı temini kesilmiş, bu da 45 sabunhaneden yalnızca 22'sinin faal kalmasına sebep olmuştur. Bu kanunsuz ticari faaliyetlerin devam etmesi durumunda, kapanmaya direnen sabunhanelerin de kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için, İzmirli sabun üreticilerinden Yeğenzade Mehmet Ağa, yetkililerden yardım talep etmiştir, bu talep 29 Şubat 1195 tarihinde yapılmıştır (BOA. C. İKTS. 42. 2098). İzmir, tarih boyunca önemli bir sabun üretim ve ticaret merkezi olmuştur. Sabun üretimi, zeytinyağı gibi hammaddelerin bulunabilirliği ve deniz ticareti ağı sayesinde gelişmiştir. İzmir'de üretilen sabunların İstanbul'a sevkiyatında yaşanan değişiklikler, ticari iş birliklerinin ve kaçak ticaretin varlığını göstermektedir. Bazı tüccarlar, İzmir'de üretilen sabunları iskelelerde satın alarak, Anadolu'ya götürmekte ve bu durum yasal olmayan bir ticari faaliyet olarak görülmüştür. İzmir'deki izinsiz faaliyetler, sabunhanelerin zeytinyağı temini kesilmesine neden olmuş ve bu da birçok sabunhanenin kapanmasına yol açmıştır. Yasal olmayan ticari faaliyetlerin devam etmesi durumunda, kapatılmaya karşı direnen ve yasalara uygun çalışan sabunhaneleri tehdit etmiştir. İzmirli sabun üreticileri, yasadışı ticaretin etkileriyle başa çıkmak için yetkililerden yardım talep etmişlerdir. Bu durum, devletin ticaretin düzenlenmesi ve haksız rekabetin önlenmesi için müdahale etme rolünü göstermektedir. Ticari faaliyetlerin yasal olmayan yollarla gerçekleştirilmesi, İzmir'deki sabun endüstrisi üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Zeytinyağı temininin kesilmesi, iş kaybı ve ekonomik sıkıntılara yol açmıştır. Yukarıda açıklanan belge İzmir'deki sabun üretimi ve ticaretinin tarihî ve ekonomik açıdan önemini vurgulamaktadır.

Arpa Emini El-Hac Mehmet'in Midilli Adası'ndaki malikânesinde çorak madeni bulunmuştu. Bu çorak maddesinin sabunhaneye ücret karşılığında nakledilmesi ve kimsenin müdahale etmemesi için El-Hac İbrahim, hükümet merkezine dilekçe yazmıştır. Çorak maddesinin sabunhaneye ücret karşılığında nakledilmesi için Bergama Voyvodası'na 17 Mayıs 1730 tarihinde gönderilen bir hükümle, malikâne sahibinin talebinin karşılanması istenmiştir (BOA. A. DVNS. MHM. d. 137. 295). Çorak maddesinin sabunhanelere nakledilmesi bölgedeki endüstriyel faaliyet potansiyelini göstermesi bakımından önemlidir.

4. İstanbul'un Sabun İhtiyacının Yönetimi ve Uygulamaları

İstanbul'un sabun ihtiyacı tam anlamıyla karşılanamıyordu ve bu nedenle şehrin sabun ihtiyacını karşılamak için dışarıdan da sabun getirilmesi gerekiyordu. İstanbul'un sabun ihtiyacı, çeşitli bölgelerden sağlanmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 36. 99; BOA. C. İKTS. 2. 91). Bu ihtiyaç İzmir'den karşılandığı gibi Halep'ten de karşılanmıştır. Halep'ten İstanbul'a gönderilen sabunlar genellikle deniz yoluyla taşınmıştır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 12. 624). İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamak için çeşitli bölgelerden sabun tedarik edilmiştir.

Osmanlı Devleti, İstanbul'da sabun tedarikini tam anlamıyla sağlayamadığı için bazı merkezlerde üretilen sabunların İstanbul dışındaki yerlere satışını yasaklamıştır. Sabun üretiminde kullanılan zeytinyağının dışarıya satışı da yasaklanmıştır. Girit Adası'nın fethedilmesiyle birlikte adada zeytinliklerin mülkiyeti yerli Rum ve Müslümanların eline geçmiştir (Adıyeke ve Adıyeke 2006:155). Adada üretilen zeytinlerin sabun üretimi yapan esnafa verilmesi genel bir kural olarak görülmüştür. Girit Adası'nda bulunan Hanya'da üretilen zeytinyağının, sabun üreten esnafa satılması hükümet merkezince uygun bulunmuştur. Üretilen zeytinyağlarının başka yerlere satılmaması kararlaştırılmıştır. Hükümet merkezi başkentin yağ ve sabun ihtiyacını karşılayabilmek için tüccar ve diğer ilgililerin elinde bulunan sabunların, başka bölgelere göndermemesini istemiştir. Hanya'da üretilen zeytinyağlarının gemilere yüklenerak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir (BOA. C. BLD. 136. 6769). Osmanlı Devleti'nin belgelerinde de görüldüğü gibi, İstanbul'un sabun ihtiyacını karşılamakta zorluklar

yaşanmıştır. Devlet, başkentin sabun ihtiyacını karşılamak için belirli merkezlerde üretilen sabunların İstanbul'a ulaştırılmasını halka zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, devlet sadece sabunun kendisinin değil, aynı zamanda sabunun hammaddesi olan yağın da üreticilerin eline geçmesi için çeşitli tedbirler almıştır.

İstanbul'un sabun ihtiyacı, önemli ölçüde Hanya, Resmo ve Kandiye gibi yerlerden karşılanmıştır. Ancak bu üç kentten gönderilen sabunların İstanbul'dan başka yerlere gitmemesi konusunda, hükümet merkezi zaman zaman uyarılarda bulunmuştur (BOA. C. BLD. 55. 2726). Devlet, Girit Adası'ndaki Hanya Sancağı'ndan zeytinyağı temin etmek istemiş, yapılan araştırmalar neticesinde 4 Temmuz 1781 tarihinde Hanya'da elli sekiz bin sekiz yüz on sekiz vukiye yemeye uygun zeytinyağı bulunduğu tespit edilerek bu yağın İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir (BOA. C. BLD. 135. 6720). İstanbul'da sabun sıkıntısının artması, sabun fiyatlarının yükselmesine sebep olmuş ve sabunun kantar fiyatı 20 kuruştan 23 kuruş 30 paraya kadar çıkmıştır. Yetkililer, sabun fiyatlarındaki artışın sebebini araştırırken, Hanya, Resmo ve Kandiye'deki sabun üretim maliyeti ile tüccarların satış fiyatlarını ilgili makamlara sormuşlardır. Devlet, sabun fiyatlarının artmasının çorak ve zeytinyağı gibi hammaddelerin azalması ve karaborsacıların etkinliği gibi nedenlerden kaynaklandığı sonucuna varmıştır (BOA. C. BLD.55. 2726). Sabun fiyatlarının artmasının bir nedeni olarak, Girit'in Hanya kentinde bazı kişilerin zeytinyağını sakladığı belirlenmiştir (BOA. C. BLD. 135. 6720). Sabun, zaruri bir ihtiyaç maddesi olarak görülürken, Hanya, Resmo ve Kandiye gibi önemli üretim merkezleri sabun talebini karşılamıştır (BOA. C. BLD. 71. 3546). Ancak, sabun satışının yapılamadığı bazı bölgeler mevcuttur ve bu yasaklı bölgelerin neler olduğuyla ilgili arşiv belgelerinde net bir bilgi bulunmamaktadır. Sabun sıkıntısı çeken yerlerde, sabun gönderilmesi serbestken, öncelikli olarak İstanbul bu talebi karşılamıştır (BOA. C. BLD. 49. 2448. 1). İstanbul'un sabun ihtiyacının karşılanmasında, çeşitli üretim merkezlerinden gelen sabunların rolü büyüktür. Ancak, hammaddelerin temini ve fiyat artışları gibi faktörler sabun ticaretini etkilemiş ve bazı bölgelerde talebin karşılanmasında zorluklar yaşanmıştır. Bu durum, devletin hammaddelerin temini ve fiyat kontrolü gibi konularda daha etkin politikalar benimsemesini gerektirmiştir. Devlet, sabun üretimi için gerekli hammaddelerin temininde özellikle zeytinyağına odaklanmıştır. Bu amaçla Girit Adası'ndan zeytinyağı tedarik edilmiştir. İstanbul'da sabun fiyatlarının yükselmesi, çeşitli faktörlerden kaynaklanmıştır. Bu faktörler arasında hammaddelerin azalması, karaborsacıların etkinliği ve zeytinyağının saklanması gibi unsurlar bulunmaktadır. Hanya ve Resmo gibi sabun üretim merkezlerinde, sabunhanenin yanı sıra dükkân ve mahzenlerde de sabun bulundurulmuştur. Bu bölgelerde sabun üretiminin gemiler aracılığıyla İstanbul'a sevki için önlemler alınmıştır.

Vakıflar bünyesinde, sabun üretimi için kullanılan tesisler bulunmaktaydı. Güzelhisar'ın Aydın'a bağlı Cemalettin Mahallesi'nde yaşayan Şekerzade El-Hac İsmail ibn-i El-Hac Mustafa, Narilli Kapısı'nın dışında köprüye yakın iki sabunhaneyi vakfa bağışlamıştır (BOA. C. EV. 185. 9203).

Osmanlı Devleti'nde, sabuna farklı anlamlar yükleyenler de bulunuyordu. Bu bağlamda, Çukurcuk Kadısı'nın her eve ücretsiz bir şekilde birer sabun vererek ahaliden birer koyun talep etmesi, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Sabun karşılığında koyun alma uygulaması, Çukurcuk halkını rahatsız etmiştir. Aslında, Çukurcuk Kadısı, ahaliden bedava yağ ve odun alarak karşılığında sabun vermiş ve koyun talep etmiştir. Çukurcuk Kadısı'nın neden sabun verdiği ve karşılığında koyun talep ettiği konusunda henüz elimizde kesin bir veri bulunmamaktadır (BOA. A. DVNS. MHM. d. 73. 414). Ancak, bu uygulamanın, temizlik amacıyla sabun kullanımını teşvik etmek ve koyunun bu temizlik sürecine bir vesile olmasını sağlamak amacıyla yapıldığı söylenebilir. Çukurcuk halkının bu uygulamadan rahatsız olması üzerine, durum Konur Kadısı tarafından hükümet merkezine bildirilmiştir.

5. Sonuç

Makalede ele alınan Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki sabun ve zeytinyağı üretimi, imparatorluğun ekonomik ve sosyal dokusunu şekillendiren önemli unsurlardan biridir. Bu süreç, çeşitli

tüccar gruplarının, askeri güçlerin ve yerel yönetimlerin müdahaleleriyle karmaşıklaşmış ve merkezi otoritenin müdahalesini gerektiren sorunlarla karşılaşmıştır. Özellikle, zeytinyağı ve sabun üretimine yönelik talebin artmasıyla birlikte, üretim zincirindeki dengeyi korumak ve adaleti sağlamak için devletin aktif bir rol üstlenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu bağlamda, sabun ve zeytinyağı üretimiyle ilgili yaşanan zorluklar ve çözüm arayışları, ekonomik ve politik kavramlarla ilişkilendirilebilir. Örneğin, tüccar gruplarının müdahaleleri ve izinsiz üretim faaliyetleri ve devletin düzenleyici rolünün önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, vergi gelirlerindeki düşüş gibi ekonomik sonuçlar, vergi politikalarının ve maliye yönetiminin önemini ortaya koymaktadır.

Bu durumdan çıkarılabilecek bir diğer nokta, ekonomik faaliyetlerin sosyal etkileri üzerine derinlemesine düşündürmektir. Örneğin, izinsiz üretim faaliyetleri ve tüccarların fırsatçılığı, yerel esnafın ve üreticilerin geçim kaynaklarını tehdit edebilir ve toplumsal huzursuzluğa yol açabilir. Bu nedenle, ekonomik politikaların toplumun genel refahını gözetmesi ve adil bir gelir dağılımını sağlaması gerekmektedir.

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sabun ve zeytinyağı üretimi, ekonomik, sosyal ve politik dinamiklerin karmaşıklığını yansıtan önemli bir konudur. Bu alandaki zorluklarla başa çıkabilmek ve ekonomik istikrarı sağlayabilmek için devlet, sabun üretim süreçlerinde etkin bir şekilde müdahalede bulunmuştur.

Bu çalışmanın sonuçları, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sabun ve zeytinyağı üretimi üzerine yapılan düzenlemelerin ve ekonomik etkilerinin geniş bir perspektiften değerlendirilmesini sağlamaktadır. İzmir, Hanya, Resmo ve Kandiye gibi farklı şehirlerdeki üretim merkezlerinin yanı sıra İstanbul gibi önemli bir ticaret merkezi de bu çalışmanın odak noktası olmuştur. İzmir'deki sabunhanelerin karşılaştığı üretim sıkıntıları ve dış müdahaleler, bölgedeki ekonomik istikrarsızlığın bir yansıması olarak görülebilir. Bu durum, fiyat dalgalanmaları ve tüketici maliyetlerinde artış gibi ekonomik sonuçlara yol açmıştır.

Ayrıca, zeytinyağı ve sabun gibi temel ürünlerin arzındaki düzensizliklerin, İstanbul gibi büyük şehirlerde sabun sıkıntısına ve fiyat artışlarına neden olduğu belirlenmiştir. Devletin aldığı düzenleme ve müdahalelerle bu sorunlarla başa çıkmaya çalışması, dönemin ekonomik politikalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın sonuçları, Osmanlı dönemi ekonomisinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İzmir, Hanya, Resmo ve Kandiye gibi şehirlerdeki sabun ve zeytinyağı üretimi, dönemin ticaret ve endüstri politikalarının incelenmesi için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda, arşiv belgeleri ve tarihsel kayıtlar, dönemin ekonomik dinamiklerinin derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır.

Son olarak, bu çalışmanın bulguları günümüzdeki ekonomik ve ticari uygulamalarla karşılaştırılabilir. İzmir, Hanya, Resmo ve Kandiye gibi şehirlerdeki tarihsel deneyimlerin günümüzdeki endüstriyel süreçler ve ticaret politikalarıyla karşılaştırılması, benzerliklerin ve farklılıkların belirlenmesine olanak tanır. Bu karşılaştırmalar, tarihsel perspektifin günümüz ekonomik tartışmalarına katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazarların Makaleye Olan Katkıları

Çalışmanın tamamı tek yazara aittir. Yazarın makaleye katkısı %100'dür.

Destek Beyanı

Murat POLAT

Araştırmada herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

ıkar Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir çıkar atışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emîrî Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III). 38/3653.

Ali Emîrî Sultan Abdulhamid I (AE. SABH. I). 56/3991.

Ali Emîrî Sultan Mehmed IV (SMMD. IV). 50/5731.

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Defterleri (A. DVNS. MHM. d.). 12/ 624, 19/548, 21/47, 22/201, 36/99, 41/673, 41/783, 50/ 5731, 55/263, 70/80, 70/385, 71/296, 73/414, 78/309, 78/1739, 79/397, 79/595, 80/533, 81/223, 112/1470, 118/ 1908, 129/98, 137/295.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.). 1280/23, 836/4-8.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi defteri (TS. MA. d). 318, 938, 1440, 1078, 9722, 3890/5.

Cevdet Belediye (C. BLD). 20/952, 49/2448, 55/2726, 56/1761, 82/4094, 135/6720, 136/6769.

Cevdet Evkaf (C. EV). 185/9203.

Cevdet İktisat (C. İKTS). 2/91, 3/137, 23/1139, 37/1817, 42/2098.

İbnülemin Askerî (İE. AS). 6/515.

İbnülemin Evkaf (İE. EV). 11/1313, 185/9203.

İbnülemin Saray Mesalihi (İE. SM). 18/1811.

Evkaf Nezareti Surre Defterleri (EV. HMK. SR. d). 170, 187.

Maliyeden Müdevver (MAD. d.). 12806.

Makale, Kitap ve İnceleme Eserler

Adıyeke, N. ve Adıyeke, N. (2006). "Olive Production in Crete in 19th Century". *Bulgarian Historical Review, Bulgarian Academy of Science*, 3-4:155-67.

Akash, N., Lakshminarayanan A. ve Jayalakshmi S. (2024). "Perception Among General Public About Constituents and Usage of Soaps and Sanitizers". *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology(IJARSCT)* 4(1):315-24.

Çiftyürek, M. (2021). "Türkiye’de Sabunhaneler". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Çiftyürek, M. (2022). "Tarihi Antakya Sabunhanelerinde Geleneksel Sabun Üretim Süreci ve Bu Süreçte Kullanılan Teçhizatlar". *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19(49):473-91.

Erdoğan, M. (2015). "Anadolu Sekçukluları ve Beylikleri Döneminde Serbest Meslekler". Ss. 12-27 içinde *Kaybolmuş ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler Konya Kitabı XV. C. 1*, editör K. Çınar. Konya: Konya Ticaret Odası ve KTO Karatay Üniversitesi.

Koç, Ü. (2002). "Klasik Dönem Anadolu Sanayii Üzerine Bir Değerlendirme (1500-1605)" editör H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca. *Türkler* 10:1422-43.

Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi Başlangıcından 1760’a Kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları*. C. I. editör G. Salman ve Torlak. Ankara: Phoenix Yayınları.

Myers, E. G. (1992). "Soap and Detergens" editör A. M. Pearson ve T. R. Dutson. *Inedible Meat by-Products (Advances in Meat Research) (Advances in Meat Research* 8:149-76.

- Öztürk, S. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Sabun Sanayii" editör H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca. *Türkler* 10:1444-63.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. C. 2. İstanbul: MEB.
- Sakkaravarthi, V. (2022). "History of Soap". *Cosmo Derma* 2(133):1-4. doi: doi: 10.25259/CSDM_152_2022.
- Samancı, Ö. (2009). "Osmanlı Sofra Adabında Değişen Temizlik Kavramı". Ss. 61-72 içinde *Temizlik Kitabı*, editör E. Gürsoy- Naskali ve S. M. Arçın. İstanbul: Kitabevi.
- Sarıyıldız, G. (2003). "İstanbul Sabun Tahsisâtı ve Bu Tahsisâtta Sabuncu Esnafı'nın Yükümlülükler". Ss. 363-74 içinde *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*. C. 2. İstanbul: Globus Dünya Basımevi.
- Sezen, T. (2017). *Osmanlı Yer Adları*. 2. bs. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Şahin, G. (2019). "Türk Kültür Coğrafyasından Özel Bir Örnek: Türk Sabunları". *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5(2):371-404.
- T. C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). *Sabun. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara.
- Tabakoğlu, A. (2002). "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi" editör Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca. *Türkler* 10:1218-1301.
- Türkiye Tüketicileri Koruma ve Eğitim Vakfı. (2008). *Temizlik Kültürü Ansiklopedisi*. 2. bs. Ankara: Türkiye Tüketicileri Koruma ve Eğitim Vakfı.
- Ürekli, B. ve Muşmak, H. (2015). "Geçmişten Günümüze Meslekler". Ss. 28-83 içinde *Kaybolmuş ve Kaybolmaya Yüz Tutmuş Meslekler Konya Kitabı*. C. 1, editör K. Çınar. Konya: Konya Ticaret Odası ve KTO Karatay Üniversitesi.
- Yegül, F. (2010). *Roma Dünyasında Yıkanma*. editör T. Erdoğan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.